

บทบาทความเป็นผู้นำของสตรีในการปฏิบัติธรรมในสังคมไทย

The Roles of Women's Leadership in Dhamma Practice in Thai Society

ดร.ณัชดวง วัชรสารทรัพย์^๑

Dr. Nutchaduang Watcharasansup

ผศ.ดร.แมชีกฤษณา รักษาโฉม^๒

Assist. Prof. Dr. Kritsana Raksachom

บทคัดย่อ

บทความวิชาการเรื่องนี้ ต้องการศึกษาวเคราะห์บทบาทในความเป็นผู้นำของสตรีในการปฏิบัติธรรมในสังคมไทย จากการศึกษาพบว่า ในอดีตบทบาทของสตรีในสังคมไทยยังไม่เท่าเทียมกับบุรุษในหลาย ๆ ด้าน เมื่อประเทศชาติได้เปลี่ยนการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย ทำให้ทุกคนมีสิทธิเสรีภาพเท่าเทียมกัน สังคมเปิดกว้างและสตรีก็มีการศึกษาสูงขึ้น มีการปรับเปลี่ยนบทบาทพัฒนาตนเองและเนื่องจากค่านิยมของโลกได้เปลี่ยนแปลงไป สตรีในหลายประเทศทั่วโลกได้เป็นผู้นำและมีบทบาทเป็นที่ยอมรับในสังคมในหลายด้าน สตรีไทยในปัจจุบันก็เช่นเดียวกันได้รับการยอมรับจากสังคมไทยในหลายด้าน ซึ่งส่งผลถึงด้านบทบาทในทางพระพุทธศาสนาด้วย เพราะทำให้สตรีสามารถเป็นผู้นำในด้านการปฏิบัติธรรมและการสอนธรรมะด้วย อาจกล่าวได้ว่าในปัจจุบันนี้สังคมมีความพร้อมทำให้สตรีมีบทบาทเป็นที่ยอมรับในการเป็นผู้นำปฏิบัติธรรม สตรีมีบทบาทในการสอนกรรมฐานไม่ว่าจะสอนกรรมฐานในรูปแบบการสอนที่เน้นด้านบรรยายธรรม เน้นด้านสอนอภิธรรม และเน้นปฏิบัติธรรม ผลที่ได้รับ คือทำให้คนในสังคมเป็นคนดีมีสติสมาธิมากขึ้นจนเกิดปัญญารู้แจ้งตามความเป็นจริงนำตนให้ออกจากทุกข์ สตรียังมีบทบาทเป็นผู้นำในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และเป็นแบบอย่างที่ดีแก่สตรีทั้งหลายในด้านบทบาทการเป็นผู้นำปฏิบัติธรรมในสังคมไทยอีกด้วย

คำสำคัญ : ความเป็นผู้นำของสตรีในการปฏิบัติธรรม, สังคมไทย

^๑ นักวิชาการอิสระ, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Independent Scholar, Graduate School Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

^๒ อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Permanent Lecturer, Graduate School Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

Abstract

This academic article aims to analyze the roles of women's leadership in Dhamma practice in Thai society. From the research, it is found that the roles of the Thai women in the many ways were less than the Thai men in the past. There were many changes in the roles of Thai women when the Thai Society became to be the democracy system especially for the high education of Thai women developing themselves to work in the same level of the role as the Thai men. In addition to the women could develop themselves and success to be the leaders of many organizations in the world wide, and also today the duties and the roles of many Thai women could be the leaders of the people to practice the Dhamma in many Buddhist communities and also being the high potential leaders to propagate the Buddhist doctrines to the people. They are ability to teach a lot of people in many models not only Dhamma lectures including higher doctrine, transcendental law or metaphysics but also in Dhamma practices especially for Insight Meditation of all Thai peoples.

Keywords: Women's Leadership in Dhamma Practice, Thai Society

๑. บทนำ

พระพุทธศาสนาได้แสดงให้เห็นชาวโลกได้ประจักษ์ถึงการยอมรับความเป็นอิสระทางจิตและวิญญาน ยอมรับความสามารถของสตรีว่ามีศักยภาพที่จะพัฒนาทั้งกาย จิต และปัญญาให้เข้าสู่ภาวะสมบูรณ์สูงสุดได้เช่นเดียวกับบุรุษ ดังพระพุทธพจน์ว่า

“ทางนั้นชื่อว่าปณฺฑิตเป็นทางตรง ทิศนั้นชื่อว่าไม่มีภัย รถชื่อว่าไม่มีเสียงดัง ประกอบด้วยล้อ คือธรรม หิริเป็นฝาประทุนของรถนั้น สติเป็นเกราะกั้นของรถนั้น เรากล่าวธรรม มีสัมมาทิฐิ นำหน้าว่าเป็นนายสารถิ ยานชนิดนี้มีอยู่แก่ผู้ใด จะเป็นสตรีหรือบุรุษก็ตาม ผู้นั้นไปไกลถึงนิพพานด้วยยานนี้แล”^๓ สตรีได้รับการยกย่องว่าเป็นเอตทัคคะ หรือเป็นเลิศในด้านต่างๆ ในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนายังปรากฏเรื่องราวเกี่ยวกับภิกษุณีที่ได้แสดงธรรมแก่ผู้ชายอยู่หลายเรื่องด้วยกัน มีคำสอนที่แสดงให้เห็นถึงความเสมอภาคกันทั้งสตรีและบุรุษ ดังปรากฏในสุลสาชาดก ว่า “ใช้ว่าชายจะเป็นบัณฑิตในที่ทุกสถานก็หาไม่ แม้หญิงมีปัญญาเห็นประจักษ์ในเรื่องนั้นๆ ก็เป็นบัณฑิตได้ ใช้ว่าชายจะเป็นบัณฑิตในที่ทุกสถานก็หาไม่ แม้หญิงมีปัญญาคิดเนื้อความได้ฉับพลันก็เป็นบัณฑิตได้”^๔

สังคมไทยในอดีตที่ผ่านมาสตรียังไม่เป็นที่ยอมรับให้เท่าเทียมกับบุรุษ มีกลุ่มสตรีที่ได้รับแนวคิดเรื่องสิทธิและความเสมอภาคจากวัฒนธรรมตะวันตก จนกระทั่งหลัง พ.ศ. ๒๔๗๕ สภา

^๓ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๔๖/๖๐.

^๔ ชุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๒๒/๒๘๘.

สังคมไทยได้เปลี่ยนแปลงไป มี “สตรีนิยม” (Feminism) กำลังกลายเป็นกระแสหรือปรากฏการณ์ทางสังคมที่กำลังมีบทบาทโดดเด่นในโลกปัจจุบันที่เรียกร้องเรื่องสิทธิและความเสมอภาคกันระหว่างชายหญิงในทุกมิติของสังคม การที่สตรีนิยมมีพลังโดดเด่นในโลกปัจจุบันส่วนหนึ่งได้รับแรงหนุนเสริมจากอุดมการณ์ทางการเมืองแบบประชาธิปไตยที่เน้นเรื่องสิทธิและเสรีภาพของสตรี อันเท่าเทียมกันของมนุษย์ ประเทศตะวันตกมีการยอมรับสตรีผู้นำในทุกๆ ด้าน สังคมไทยปัจจุบันสตรีเริ่มมีบทบาทการเป็นผู้นำทุกๆ ด้าน เมื่อสังคมแห่งการเท่าเทียมกันทุกด้านๆ จึงส่งผลถึงด้านพระพุทธศาสนาทำให้มีการยอมรับสตรีเป็นผู้นำการปฏิบัติธรรม ไม่ว่าจะเป็นด้านสอนอภิธรรม บรรยายธรรม นกปฏิบัติธรรม และ เป็นผู้นำการปฏิบัติกรรมฐาน เช่น คุณหญิงใหญ่ ดำรงธรรมสาร สตรีที่เป็นนักปฏิบัติธรรม และ เป็นผู้นำการปฏิบัติธรรมผู้โดดเด่นที่ถูกลิ้ม^๕ เป็นต้น

เนื้อหาของบทความนี้ผู้เขียนพยายามนำเสนอเรื่อง “บทบาทความเป็นผู้นำของสตรีในการปฏิบัติธรรมในสังคมไทย” โดยจะเริ่มต้นด้วยการนำเสนอข้อมูลให้เห็นภาพรวมเกี่ยวกับสภาพสังคมของสตรีในสังคมไทย จากนั้นจะนำเสนอ ๑) บทบาทสตรีที่เป็นผู้นำในการปฏิบัติธรรมมีพัฒนาการอย่างไร ๒) มีปัจจัยอะไรที่ทำให้สตรีในสังคมไทยเป็นที่ยอมรับในการเป็นผู้นำการปฏิบัติธรรม ๓) วิธีการรักษาบทบาทของสตรีที่ประสงค์จะเป็นผู้นำในการปฏิบัติธรรมในการแสดงศักยภาพของตนให้ปรากฏ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๒. บทบาทการเป็นผู้นำของสตรีในสังคมไทย

สังคมไทยประกอบด้วยกลุ่มคนจำนวนมาก ที่ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันมีปฏิสัมพันธ์ ซึ่งกันและกัน ในขณะเดียวกันแต่ละคนก็มีความต้องการของตนเอง ถ้าปล่อยให้ไปไปตามความต้องการโดยไม่มีการควบคุมแล้วย่อมก่อให้เกิดอันตรายต่อการอยู่ร่วมกันในสังคมได้ จึงจำเป็นจะต้องจัดระเบียบให้คนในสังคมได้ปฏิบัติตาม ซึ่งก็คือการกำหนดบทบาท (role) ให้กับคนในสังคมนั่นเอง

บทบาท (role) คือ การทำหน้าที่ที่กำหนดไว้ เช่น บทบาทของพ่อแม่ บทบาทของครู เป็นต้น ดังนั้น บทบาท เป็นเรื่องของพฤติกรรมและหน้าที่ความรับผิดชอบ เพื่อเป็นการแสดงให้เห็นว่าเมื่อบุคคลดำรงตำแหน่งใด ก็ควรแสดงพฤติกรรมให้ตรง และเหมาะสมกับหน้าที่ ความรับผิดชอบนั้น^๖

^๕Dr. Martin และนริศ จรัสจรรยาวงศ์, ศิลปวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักศิลปวัฒนธรรม, ๒๕๕๖), หน้า ๑๕๔.

^๖ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทนานมีบุ๊คพับลิเคชั่นส์, ๒๕๕๖), หน้า ๖๐๒.

ผู้นำ (Leadership) คือ บุคคลที่มีอำนาจเหนือบุคคลอื่นในกลุ่ม เป็นที่ยอมรับและเชื่อฟังของสมาชิกในกลุ่มที่จะปฏิบัติตามความคิดเห็นหรือคำสั่ง สามารถให้ความช่วยเหลือบุคคลอื่นในสิ่งที่ผู้อื่นร้องขอ และบรรยากาศของการเป็นผู้นำในองค์กรใดองค์กรหนึ่ง เป็นปัจจัยผันแปรอันหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จในการปฏิบัติงาน^๗

สตรีและภาวะผู้นำ (Woman and Leadership) ผู้นำเป็นเรื่องเกี่ยวกับความสามารถของบุคคลในการก่อให้เกิดการกระทำตามความต้องการ โดยที่ผู้นำเป็นผู้ที่มีความสามารถหลากหลายและมีอิทธิพลเหนือผู้อื่น มีอำนาจในการวินิจฉัยสั่งการ ชักจูงผู้อื่นให้ปฏิบัติตาม ตลอดจนเป็นผู้เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมผู้อื่น เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของตนเองและของกลุ่ม ด้วยการสนับสนุนภายใต้การยอมรับและได้รับการยกย่องจากกลุ่ม^๘

๒.๑ บทบาทการเป็นผู้นำของสตรีที่สำคัญตั้งแต่อดีต-ปัจจุบัน

สตรีไทยในประวัติศาสตร์หลายคนได้มีบทบาทในการสร้างชาติไทย เช่น พระสุพรรณกัลยา พระพี่นางของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ทรงเสียสละพระองค์เป็นองค์ประกันที่เมืองหงสาวดีเพื่อแลกกับอิสรภาพของสมเด็จพระนเรศวรที่จะมากอบกู้เอกราชให้แก่กรุงศรีอยุธยาในวันข้างหน้า^๙

ในสมัยรัตนโกสินทร์ สตรีไทยหลายคนได้มีบทบาทในการต่อสู้ทำสงครามเพื่อปกป้องบ้านเมือง เช่น คุณหญิงจัน ภรรยาเจ้าเมืองกลาง (ภูเก็ต) และนางมุกนึ่งสาว ได้นำชาวบ้านเมืองกลางต่อสู้ต้านทานกองทัพพม่าเมื่อครั้งสงครามเก้าทัพในสมัยรัชกาลที่ ๑ มีความดีความชอบจนได้รับการแต่งตั้งให้เป็นท้าวเทพกษัตรีและท้าวศรีสุนทรตามลำดับ^{๑๐}

ในสมัยรัชกาลที่ ๓ คุณหญิงโม ภรรยาของปลัดเมืองนครราชสีมา ได้ใช้อุบายโดยให้หญิงชาวบ้านเลี้ยงสุราอาหารแก้ทหารลาว ทำให้กองทัพของเจ้าอนุวงศ์แห่งเวียงจันทน์ตายใจและปล่อยปละละเลยความปลอดภัยของค่ายทัพ เมื่อได้โอกาสก็นำอาวุธเข้าต่อสู้กับทหารฝ่ายลาวจนบาดเจ็บล้มตายจำนวนมากและแตกทัพหนีไป ทำให้ฝ่ายไทยสามารถเอาชนะได้ ต่อมาคุณหญิงโมได้รับการแต่งตั้งให้เป็นท้าวสุรนารี^{๑๑}

^๗นิติย์ สัมมาพันธ์, ภาวะผู้นำ : พลังขับเคลื่อนสู่ความเป็นเลิศ, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ร่วมกับสำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๖), หน้า ๓๑.

^๘บุรชัย ศิริมหาสาร, มุขบริหารการสู่เป็นผู้นำ เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันผู้บริหารการศึกษาสำนักปลัดกระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๘), หน้า ๘๑.

^๙กิตติ วัฒนะมหาตม์, ตำนานนางกษัตรี, (กรุงเทพมหานคร : สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๕๓), หน้า ๒๕๙.

^{๑๐}รายงานการประชุมโครงการอนุสรณ์สถานเมืองกลาง, (มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๓), หน้า ๕.

^{๑๑}เจ้าอนุวงศ์, “คลีปประวัติศาสตร์ไทย-ลาว”, นิตยสาร สารคดี, ฉบับที่ ๒๙๑ (พฤษภาคม ๒๕๕๒):

นอกจากนี้ เจ้านายสตรีบางพระองค์ทรงได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินครั้งแรกคือ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแต่งตั้งสมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระอัครราชเทวีเป็นสมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระบรมราชินีนาถ ผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน เมื่อครั้งรัชกาลที่ ๕ เสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๔๔๐ และครั้งที่ ๒ เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เสด็จออกผนวชเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๙ ทรงแต่งตั้งสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ เป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน^{๑๒}

ในสมัยปัจจุบันมีสตรีไทยจำนวนมากได้มีบทบาททางการเมือง เช่น เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกวุฒิสภา รัฐมนตรี นอกจากนี้ในหน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชนยังมีสตรีที่ดำรงตำแหน่งสำคัญ เช่น ผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เป็นต้น

สตรีไทยหลายท่านมีบทบาทด้านการประพันธ์ เช่น กรมหลวงนรินทรเทวี (เจ้าครอกวัดโพ) พระน้องนางเธอในรัชกาลที่ ๑ ทรงประพันธ์จดหมายเหตุความทรงจำ บันทึกเหตุการณ์ต่างๆ ระหว่าง พ.ศ. ๒๓๑๐ ก่อนกรุงศรีอยุธยาจะเสียแก่พม่าจนถึง พ.ศ. ๒๓๖๓ ในช่วงกลางรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย นับเป็นการบันทึกข้อมูลประวัติศาสตร์ที่สำคัญสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน^{๑๓}

นอกจากนี้ คุณพุ่มหรือบุษบาทำเรือจ้าง ธิดาของพระยาราชมนตรี (ภู่ ฆมรมนตรี) เป็นกวีหญิงที่มีความรู้ความสามารถ เป็นศิษย์คนสำคัญของสุนทรภู่ และคุณสุวรรณ ธิดาพระยาอุไทยธรรม (สกุล ณ บางช้าง) และเป็นข้าหลวงกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ ก็ได้เป็นศิษย์ของสุนทรภู่อีกด้วยเช่นกัน ผลงานที่สำคัญ เช่น เพลงยาวจดหมายเหตุเรื่องกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพประชวร บทละครเรื่องพระมะเหลเถไถ และบทละครเรื่องอุณรุทธน้อย เรื่องดอกไม้สด เรื่องชัยชนะของหลวงนฤบาล^{๑๔}

สำหรับประเทศไทยการยอมรับในสิทธิและบทบาทของสตรีนั้นมีบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญฉบับแรกวันที่ ๒๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๓๕ เริ่มมีบัญญัติรับรองสิทธิสตรี ที่วิวัฒนาการอย่างต่อเนื่องและยังได้ปรากฏในรัฐธรรมนูญทุกฉบับ ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ ได้บัญญัติไว้ในมาตราที่ ๓๐ ระบุว่า “บุคคลย่อมเสมอในกฎหมายและได้รับความคุ้มครองตามกฎหมาย

^{๑๒}ส.พลายน้อย, พระบรมราชินีและเจ้าจอมมารดาแห่งราชสำนักสยาม, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ฐานบุ๊คส์, พ.ศ. ๒๕๕๔), หน้า ๓๖๘.

^{๑๓}กรมศิลปากร, สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, สตรีสำคัญในประวัติศาสตร์ไทย, (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, พ.ศ. ๒๕๔๗). หน้า ๓๖๐.

^{๑๔}ศิริพร ดาบเพชร คมคาย มากบัว และประจักษ์ แป๊ะสกุล, ประวัติศาสตร์ไทย ม.๔-๖, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, มปป.), หน้า ๕.

เท่าเทียมกัน บุรุษและสตรีมีสิทธิเท่าเทียมกัน”^{๑๕} นอกจากนี้องค์การสหประชาชาติยังให้ความสำคัญกับสตรีที่มีบทบาทสำคัญกับงานพัฒนา การสร้างความมั่นคง ตลอดจนการมีส่วนร่วมในการสร้างชุมชนเข้มแข็ง รวมทั้งเครือข่ายสตรีไทยร่วมเครือข่ายทำทุกภาคส่วนให้เกิดขึ้น โดยมีหุ้นส่วนความร่วมมือกับบุรุษ ทำให้เกิดพลังสร้างสิ่งที่ดีงาม การกำหนดองค์ความรู้ที่จะนำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงเพื่อเตรียมตัวเข้าสู่ประชาคมอาเซียนในปี ๒๕๕๘.^{๑๖}

๓. บทบาทการเป็นผู้นำในการปฏิบัติธรรมของสตรีในประเทศไทย

บทบาททางพระพุทธศาสนาในประเทศไทยสมัยก่อนสตรีได้รับโอกาสน้อยมาก ผู้ที่ได้เข้ามามีบทบาทในด้านพระพุทธศาสนาตั้งแต่สมัยโบราณ เช่น พระนางจามเทวี ทรงเป็นผู้ถวายความอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาในอาณาจักรล้านนาโบราณได้สร้างวัดขึ้นเป็นจำนวนถึง ๒,๐๐๐ แห่ง และในกาลต่อมาวัดทั้ง ๒,๐๐๐ แห่งก็มีภิกษุจำพรรษาทุกแห่ง พระนางทรงสมทานเบญจศีลอยู่เสมอ ทุกวันมิได้ขาด ในอุดมการณ์ทางด้านศาสนาทรงเป็นผู้นำแบบอย่างที่ดีในการปฏิบัติธรรม ให้เสนาอำมาตย์ราชมนตรี และ ประชาชนถือปฏิบัติอย่างดี ที่สำคัญยิ่งทรงเป็นผู้อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาให้รุ่งเรืองพัฒนาสืบมาจนถึงปัจจุบันนี้^{๑๗} ท้าวศรีจุฬาลักษณ์ พระธิดาของพระศรีมโหสถในสมัยสุโขทัย ได้มีโอกาสเรียนพระพุทธศาสนาตั้งแต่อายุได้ ๗ ขวบ

ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๒๙-๒๔๘๗ คุณหญิงใหญ่ ดำรงธรรมสาร เป็นนักปฏิบัติธรรมที่โดดเด่นในสมัยนั้นแต่ยังไม่เป็นที่ยอมรับ ด้วยบทบาทสตรีที่ถูกจำกัดในสังคมยุคนั้น ผู้นำการปฏิบัติธรรมมีเพียงแต่พระสงฆ์เท่านั้นที่จะเป็นผู้ถ่ายทอด คุณหญิงใหญ่ มีอุปนิสัยรักทางธรรมตั้งแต่อายุยังน้อย ท่านได้แสดงธรรม “อย่างละเอียดลึกซึ้ง” แก่พระที่วัดธรรมมีการามวรวิหารและก็ได้จำหลักธรรมได้มาก แม้คาถาในพระธรรมบททั้งแปดภาคก็สามารถจำได้ตั้งแต่ยังเยาว์วัย

ดร. มาร์ติน.และนริศ จรัสจรรยาวงศ์ ได้เขียนบทความว่า “ตามรอย เรื่องราวของนักปฏิบัติธรรมหญิงที่โดดเด่นที่ถูกกลืน คุณหญิงใหญ่ ดำรงธรรมสาร ” และปัญหาว่าด้วย ความเป็นเจ้าของผลงานประพันธ์เชิงพุทธศาสนาอันสำคัญ ในบทความตีพิมพ์ฉบับนี้ ท่านผู้เขียนได้รวบรวมข้อมูลหลักฐานต่างๆ เกี่ยวกับชีวประวัติและบทบาทต่างๆ มาแสดงไว้ ได้เล่าถึงกรณีปัญหาหนังสือ

^{๑๕}สถาบันพระปกเกล้า, สตรีกับการเมือง : ความเป็นจริง พื้นที่การเมือง และการขับเคลื่อน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมดาเพลส, ๒๕๕๑), หน้า ๑๑.

^{๑๖}กานต์ คำสุวรรณ์, *เวทีเครือข่ายไทยปลุกกระแสสิทธิสตรีทำชุมชนเข้มแข็งยั่งยืน*, [ออนไลน์], www.isaranews.org/กระแสชุมชน/เยาวชน-สตรี-วัฒนธรรม [๒๕ ส.ค.๒๕๕๕].

^{๑๗}สุวรรณา ฉุยกลัด, *บทบาทการเผยแผ่พุทธธรรมของผู้หญิงในสมัยปัจจุบัน กรณีศึกษาสำนักปฏิบัติธรรมนิโรธาราม, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต* (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๘๘-๘๙.

“ธัมมานุธัมมปฏิบัติ” บ้างใช้ชื่อว่า “๗ วันบรรลุลหรรณ พุจจา-วิสัชชา ว่าด้วยการปฏิบัติธรรม”^{๑๘} ซึ่งปัจจุบันเป็นที่เข้าใจผิดกันอย่างกว้างขวางในหมู่ชาวพุทธในประเทศไทยว่าหลวงปู่มั่นเป็นผู้ประพันธ์หนังสือเล่มนี้ พิมพ์ในปี พ.ศ. ๒๕๕๐ ทว่าไม่ได้ระบุชัดเจนว่าใครเป็นผู้เขียน แต่มีรูปภาพของพระอาจารย์ มั่น ภูริทัตโตกับพระธรรมเจดีย์ (จุม พนธุมโล) ปรากฏอยู่ในหน้าปก ในบทความนี้ได้อธิบายถึงปัญหาของสังคมไทยในยุคสมัยนั้น ผู้หญิงในสังคมไทยไม่ได้มีโอกาสที่จะได้เรียนในวัด ซึ่งต่างกับผู้ชายที่บวชเป็นพระเป็นเณรได้ ในยุคนั้น ผู้หญิงที่อ่านออกเขียนได้คงมีแต่กลุ่มชนเล็กๆ ในแวดวงของหญิงสาววัง ต่อมาบทบาทสตรีชาวพุทธก็มีการพัฒนาการที่เปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ ตามกระแสทางด้านสังคมและวัฒนธรรม ทำให้สตรีที่เป็นผู้นำการปฏิบัติธรรมมีบทบาทที่เป็นรูปธรรมชัดเจนมากขึ้น

ปัจจุบันนี้ มีสตรีหลายท่านที่เข้ามามีบทบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา มีการจัดการศึกษาในลักษณะศูนย์การเรียนรู้ เช่น มหาปชาบดีเถรีวิทยาลัย สถาบันแม่ชีไทย สาวิกาสิกขาลัย เป็นต้น ซึ่งสถาบันเหล่านี้มีบทบาทและให้พื้นที่กับสตรีไทยได้เข้ามามีโอกาสการเรียนรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม สตรีที่มีบทบาทสำคัญในการเป็นผู้นำการสอนปฏิบัติธรรมที่มีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับสอนมากว่า ๓๐ ปี และพื้นฐานมาจากสำนักปฏิบัติธรรมที่แตกต่างกัน หากแต่มีปณิธานแน่วแน่ในการสอนการปฏิบัติธรรมแก่ประชาชนอย่างยั่งยืน ซึ่งทำหน้าที่พุทธสาวิกาในการประกาศคำสอนพระบรมศาสดาที่ล้ำค่า ได้แก่ การปฏิบัติกรรมฐาน” อันเป็นงานสำคัญของมนุษย์ ที่ควรพากเพียรนำตนไปสู่ความพ้นทุกข์และประสบสันติสุขได้

บทบาทสตรีในด้านการปฏิบัติธรรมนั้น สตรีในฐานะอุบาสิกาและแม่ชี มีสิทธิเสรีอย่างเต็มที่ ที่จะศึกษาและปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา การศึกษาและการปฏิบัติธรรมในรูปแบบนี้เรียกว่า “วิปัสสนาธุระ” ในปัจจุบันมีสตรี อุบาสิกาและแม่ชี ที่มีความสามารถในด้านนี้จำนวนมาก โดยมีรูปแบบการสอนปฏิบัติธรรมที่แตกต่างกัน ซึ่งสามารถแบ่งได้เป็น ๓ รูปแบบ คือ ๑) รูปแบบการสอนที่เน้นด้านบรรยายธรรม ๒) รูปแบบการสอนที่เน้นด้านสอนอภิธรรม ๓) รูปแบบการสอนที่เน้นปฏิบัติธรรม

๑. รูปแบบการสอนที่เน้นด้านบรรยายธรรม

แม่ชีคันสนีย์ เสถียรสุด ได้ก่อตั้งเสถียรธรรมสถานขึ้นตั้งแต่ปี ๒๕๓๐ ภายใต้การอนุเคราะห์จาก “กองทุนเสถียรธรรม” คือ ส่งเสริมการศึกษาธรรมะ ปฏิบัติธรรม และเผยแผ่ธรรมะ

^{๑๘}ดูรายละเอียดใน ดร.มาร์ติน (Martin) และ นริศ จรัสจรรยาวงศ์, ศิลปวัฒนธรรม,

ตั้งแต่ปีพ.ศ.๒๕๓๑ ได้เริ่มต้นพัฒนาคุณภาพชีวิตชุมชน โดยเฉพาะเด็ก สตรีและนักบวช^{๑๙} สอนกรรมฐานให้กำหนดใช้ลมหายใจเรียกว่า “อานาปานสติภาวนา” เป็นหลักในการภาวนาไม่ยึดติดกับสิ่งใด ซึ่งจะนำไปสู่การบรรเทาทุกข์และพ้นทุกข์ทางใจในที่สุด^{๒๐} เพื่อให้สติรู้เท่าทันกายที่เคลื่อนไหวตั้งมั่นต่อไปอีก มีปัญหาในการจัดการชีวิตอย่างรู้เท่าทันปัจจุบันขณะ^{๒๑} ถ่ายทอดด้วยภาษาง่ายๆ แต่มีความไพเราะและความเป็นจริงแต่หน้าฟัง สอนให้มีความเกื้อกูลที่มีต่อผู้คน ต้นไม้ สัตว์ และสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ การปฏิบัติไม่เน้นรูปแบบเดินตามธรรมชาติ และการนำเอาธรรมชาติเท่าที่มีเป็น “สมณะ” เมื่อมีสมณะ จิตเกาะเกี่ยวในทึ้นพ้ออาศัยสงบนิ่ง ได้ผลของสมาธิก็เกิดมาเองทางธรรมชาติ ผลต่อมาก็คือยกจิตขึ้นสู่วิปัสสนาปัญญา^{๒๒}

แม่ชีลินรัตน์ สุทธิธรรมวิชัย (แม่แก้ว) เกิดความเบื่อหน่าย เห็นทุกอย่างไม่เพียงเห็นตามความเป็นจริง ทำให้ตั้งใจอันเด็ดเดี่ยวออกจากโลกมาสู่เพศพรหมจรรย์ ได้สร้างศูนย์วิปัสสนาพุทธสาวิกา ที่จังหวัดชลบุรี และได้สร้างสำนักพุทธสาวิกาพุทธคยา สาธารณรัฐอินเดีย แนวทางการสอนการปฏิบัติธรรมเพื่อบำรุงไปสู่ความดับทุกข์ หรือพ้นทุกข์เป็นสำคัญ โดยปฏิบัติให้รู้ทันจิต จิตไหว จิตกระเพื่อม จิตส่งออกข้างนอกก็ให้รู้เท่าทัน เมื่อกำหนดตามดู ตามรู้เท่าทันจิต ให้อยู่ปัจจุบัน ให้ดูกาย ดูจิต ตามดู ตามรู้อย่างเดียว มีสติทุกขณะจิต นี่คือการบ่มอินทรีย์สังวร หรือที่เรียกว่าสำรวมอินทรีย์ทั้ง ๖ คือ หู ตา จมูก ลิ้น กาย ใจ ซึ่งเป็นบ่อเกิดของอารมณ์ต่างๆ เมื่อเกิดมีผัสสะมากระทบ ให้กำหนดรู้เท่าทันทุกอารมณ์ที่เกิดขึ้นตลอดเวลา เมื่อฝึกอย่างนี้แล้วจะทำให้สติคมเด่นชัดขึ้น เมื่อมีอะไรเกิดขึ้นกับจิต สติจะเป็นตัวตัดตลอดเวลาไม่ให้อารมณ์เกิดขึ้นถึงใจ จึงเรียกว่าเป็น “มหาสติ” เมื่อมีมหาสติก็จะทำให้เกิด “มหาปัญญา” เป็นผู้รอบรู้ตลอดเวลา^{๒๓}

๒. รูปแบบการสอนที่เน้นด้านสอนอภิธรรม

อาจารย์แนบ มหานีรานนท์ มีความเข้าใจว่าหนทางไปสู่ทางพระนิพพานได้นั้นจะต้องละกิเลสโดยการปฏิบัติธรรม ซึ่งต้องอาศัยรู้อยู่กับปัจจุบันอารมณ์เท่านั้น ท่านได้รับมรดกธรรมของ

^{๑๙}เสถียรธรรมสถาน ชุมชนแห่งศาสนติ, **รู้จักเสถียรธรรมสถาน**. [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.sdsweb.org/sdsweb/index.php?option=com-content> [๒๓ มิ.ย.๒๕๕๕].

^{๒๐}เสถียรธรรมสถาน ชุมชนแห่งศาสนติ, **การปฏิบัติธรรม**. [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.sdsweb.org/th/index> [๒๓ มิ.ย.๒๕๕๕].

^{๒๑}แม่ชีคันสนีย์ เสถียรสุด, “แผ่นดินนี้มีตำนาน”, **ธรรมสวัสดิ์**, ฉบับที่ ๑๖ (เมษายน ๒๕๕๕) หน้า ๒.

^{๒๒}วรทัศน์ วชิรสี, **แม่ชีคันสนีย์ เสถียรสุด สาวิกาแห่งสวนสันติภาพ**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกไม้งาม, ๒๕๕๕), หน้า ๔๖, ๘๙.

^{๒๓}แม่ชีลินรัตน์ สุทธิธรรมวิชัย, **พุทธสาวิกาศรัทธาธรรม** พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: สำนักปฏิบัติธรรมพุทธสาวิกา, ๒๕๕๙), หน้า ๗๕-๑๐๑.

พระพุทธเจ้าจากพระอาจารย์ วิลาสะ โดยตั้งสำนักปฏิบัติวิปัสสนาที่ วัดระฆังโฆสิตาราม^{๒๔} สอนวิปัสสนาที่เวียงจันทน์ ประเทศลาว และสนับสนุนการตั้งสำนักปฏิบัติวิปัสสนา รวม ๔๑ จังหวัด ผลิตตำราการศึกษาพระอภิธรรมและการปฏิบัติ เป็นหนังสือคำสอนพระอภิธรรมและวิปัสสนากัมมัฏฐานเล่มแรกของประเทศไทย เป็นผู้ที่ทำให้วงการปริยัติศาสนาและปฏิบัติในเมืองไทยตื่นตัว เป็นคนแรกที่น่าพระอภิธรรมมาสอนในเมืองไทย เป็นผู้นำการปฏิบัติธรรมและสอนธรรมว่า ธรรมของพระศาสนาอยู่ ๒ อย่าง คือ คันถะธรรมาและวิปัสสนาธรรมา คันถะธรรมา^{๒๕} คือการเรียนปริยัติศึกษาให้เข้าใจและนำไปปฏิบัติเป็นวิปัสสนาธรรมา ถ้าหากว่ากิจทั้งสองอย่างนี้ยังบริบูรณ์และแพร่หลาย ก็หมายความว่าพระพุทธศาสนายังดำรงอยู่ ให้ทำความรู้สึกตัวดูนามรูปที่กำลังปรากฏอยู่ตามทวารทั้ง ๖ ที่ตัวเรา^{๒๖}

อาจารย์ธัญญะ อินทรกำแหง เป็นผู้นำในการปฏิบัติธรรมโดยมีหลักในการสอนธรรมและสอนกรรมฐานเป็นที่ยอมรับ คือการสอนธรรมะ ต้องออกจากข้างใน เราต้องฝึกฝน ทดลองทดสอบการปฏิบัติของเราอยู่ตลอดเวลา เราไม่ได้พูดแค่ตามตำราหรือคำสอนของครูบาอาจารย์ แต่ต้องเป็นสิ่งที่เรารู้จริง รู้เองด้วย ต้องให้ผู้ฟังได้มีความรู้และความเข้าใจที่ถูกต้องถึงหัวใจคำสอนของพระพุทธศาสนา จึงจะสามารถนำมาปฏิบัติจนเกิดความสุขสงบเย็นที่แท้จริงได้ เรื่องของการปฏิบัติธรรม ธรรมะที่เราควรศึกษามากที่สุด คือ ตัวเราเอง การปฏิบัติธรรมเป็นการรู้จักตัวเอง ศึกษาตัวเอง โดยวิธีที่ใช้อยู่คือ “สมาธิสี่มรรคา” ไม่ต้องหลับตาและยังเปิดใจด้วย ให้จิตตื่นมีปัญญาสว่างไสวพร้อมอยู่ด้วยสติและสมาธิ เราต้องทำความรู้สึกอยู่กับลมหายใจให้ได้ทุกขณะ^{๒๗}

อาจารย์สุจินต์ บริหารวนเขตต์ ได้ศึกษากับอาจารย์แนบ มหานิรานนท์ มีความเข้าใจหลักพุทธธรรมเป็นอย่างดีและได้ศึกษาพระอภิธรรมมาอย่างละเอียด ได้รับมอบหมายให้ไปบรรยายพระอภิธรรมรวมถึงสอนกรรมฐาน ให้เป็นที่เข้าใจได้ง่ายสำหรับคนสมัยปัจจุบัน และสามารถนำมาปฏิบัติเป็นปกติในชีวิตประจำวันตามความเป็นจริงของแต่ละคน ทั้งชีวิตแบบบรรพชิตและคฤหัสถ์ มิได้มีรูปแบบอย่างหนึ่งอย่างใด หากแต่ใช้การพิจารณาในขณะที่อธิธรรมฟัง เป็นการปฏิบัติกรรมฐานโดยยึดตาม”หลักธรรมในพระไตรปิฎกและอรรถกถาเป็นสำคัญ เป็นอีกแนวทางที่มีคนยอมรับนับถือ

^{๒๔}มูลนิธิแนบ มหานิรานนท์, สำนักวิปัสสนามูลนิธิแนบ มหานิรานนท์. [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://thai.mindcyber.com/buddha/why2/1142.php> [๒๖ ก.ค.๒๕๕๕].

^{๒๕}อุบาสิกาแนบ มหานิรานนท์, แนวทางการปฏิบัติวิปัสสนา วิสุทธิ ๗, พิมพ์ครั้งที่ ๕ (กรุงเทพมหานคร: หจก.ทิพย์วิสุทธิ, ๒๕๕๓), หน้า ๘.

^{๒๖}แนบ มหานิรานนท์, การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน, มปป, หน้า ๒๑

^{๒๗}กองทุนธรรมสวัสดี, ธรรมบรรยาย, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.komchadluek.net/ธรรมที่ควรศึกษามากที่สุดคือตัวเราอุบาสิกาธัญญะ.html> [๒๐ ก.ค.๒๕๕๕].

และศรัทธา^{๒๘} โดยไม่ต้องกระทำให้สิ่งใดให้ผิดปกตินั้นมา และไม่ต้องปลีกตัวหลีกหนีจากหน้าที่การงาน และสังคม อีกทั้งท่วงทำนองและน้ำเสียงการบรรยายที่ชัดเจน กังวาน และมีเหตุผลสืบเนื่องต่อกัน ชวนแก่การสนใจและติดตาม

๓. รูปแบบการสอนที่เน้นปฏิบัติกรรณฐาน

คุณแม่ ดร.สิริ กรินชัย พัฒนาการสอนและการฝึกอบรมวิชาชีพสวดนาเพื่อให้มีการปฏิบัติ อย่างเข้มข้น กระชับรัดกุม มีประสิทธิภาพ สามารถใช้สอนคนจำนวนมากได้ และได้ผลรวดเร็วภายใน ๗ คืน ๘ วัน หลักสูตร “พัฒนาจิตให้เกิดปัญญาและสันติสุข” และใช้แนวทางนี้เพื่อถ่ายทอดความรู้ในการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานมาตลอดกว่า ๖๐ ปี โดยดูอาการเคลื่อนไหวของท้องกำหนดว่า “พองหนอยุบหนอ” การปฏิบัติเน้นรูปแบบการเดินจงกรม ๖ ระยะ การกำหนดอริยาบถอยู่อย่างตลอดเวลา มีการสอนการนอนสมาธิ ผลลัพธ์ที่ได้เป็นที่ยอมรับ สามารถเปลี่ยนพฤติกรรมของมนุษย์ไปในทางที่ดีขึ้น มีสติ สมาธิดีขึ้น จนเกิดปัญญา มีความทุกข์น้อยลง มีความสุข ความเจริญก้าวหน้าทั้งชีวิตส่วนตัว ครอบครัว และการทำงาน ทั้งยังทำให้โรคภัยไข้เจ็บของคนบางคนหายไปอีกด้วย ทำให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธา มีผู้เข้ามาปฏิบัติเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ จนถึงปัจจุบันนับ ล้านคน^{๒๙}

แม่ชีหวานใจ ชุกร ได้ปฏิบัติธรรมตามแนววิชาธรรมกายกับพระมงคลเทพมุนี (สด จนทสโร) หรือหลวงพ่อดาวพิกุลภาณุภาณีเจริญ ทำให้ได้รู้ได้เห็นธรรมะอันเกิดจากการปฏิบัติ ประจักษ์ชัดในคุณวิเศษของพระธรรมคำสั่งสอน จนกระทั่งขอถึงพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่งตลอดชีวิต เป็นเครื่องกล่อมเกลากิเลสให้เบาบางลง เป็นเครื่องยกจิตใจของมนุษย์ให้สูงขึ้น ไม่ให้ตกไปในทางที่ต่ำเป็นเครื่องช่วยเหลือตนเอง และช่วยเหลือสังคมได้อย่างแท้จริง ท่านได้มุ่งมั่นปฏิบัติธรรมเจริญสมณะวิปัสสนาตามแนววิชาธรรมกายที่พระมงคลเทพมุนี ได้บรรลุมรรคผลที่ลึกซึ้งและสูงขึ้นโดยลำดับขั้นที่พระมงคลเทพมุนี ให้การรับรองว่าเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถในการอบรมสั่งสอนวิปัสสนากรรมฐานแก่ผู้อื่นได้ เป็นผู้นำการปฏิบัติธรรมและเป็นครูสอนธรรมปฏิบัติที่วัดปากน้ำภาษีเจริญ และให้ความช่วยเหลือแก้ไขปัญหาชีวิต เศรษฐกิจ ครอบครัว หน้าที่การงานและโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ ของสาธุชนผู้มีทุกข์ด้วยวิชาพระธรรมกาย^{๓๐}

^{๒๘}สุจินต์ บริหารวนเขตต์, แนวทางปฏิบัติวิปัสสนา เล่มที่ ๒ ตอนที่ ๑๐-๒๐ พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพมหานคร: พี เอส เซอร์วิส, ๒๕๕๒), หน้า ๙๕.

^{๒๙}ยุวพุทธิกสมาคมฯ, ธรรมทานของ คุณแม่ ดร.สิริ กรินชัย, (กรุงเทพมหานคร: หอรัตนชัยการพิมพ์, ๒๕๓๔), หน้า ๓๓, ๑๕๐.

^{๓๐}อัฐชีวาประวัติและผลงาน ๗๒ ปี แม่ชีหวานใจ ชุกร, (กรุงเทพมหานคร : สำนักปฏิบัติธรรมสวนแก้ว, ๒๕๔๙), หน้า ๗๕-๑๐๑.

ดร. ตรีธา เนียมขำ ศึกษาแนวทางการปฏิบัติกรรมฐานจากพระมงคลเทพมุนี ตั้งแต่สมัยที่ยังบวชเป็นแม่ชี จนได้รับความไว้วางใจเป็นที่ยอมรับจากพระมงคลเทพมุนีหลวงพ่อดปากน้ำให้เป็นผู้สอนกรรมฐานตามแนววิชาธรรมกาย แก่อุบาสิกากายในวัดปากน้ำ ทั้งนี้หลวงพ่อดปากน้ำได้มอบหมายในเรื่องสำคัญหลายอย่าง^{๓๑} เช่น การสอนภavana การอบรมแม่ชีคณะหน้าวัดและการควบคุมดูแลการเจริญภavanaขั้นสูงในโรงงานทำวิชา อันเป็นเหตุให้มีผู้มาขอฝากตัวเป็นศิษยานุศิษย์เป็นอันมาก^{๓๒} นับเป็นการเริ่มการสอนกรรมฐานของท่าน ทั้งอยู่ในตำแหน่งวิปัสณาจารย์ ครูสอนวิชาธรรมกาย^{๓๓} สอนการกำหนดนิมิตด้วยดวงแก้วใสเลื่อนไปตามฐาน ๗ จากนั้นจึงบริกรรมว่า “สัมมาอะระหัง” ทำให้ใจหยุดตรงฐานที่ ๗ เป็นเบื้องต้น เมื่อชำนาญแล้วจะกำหนดพิจารณาธรรมที่ละเอียดยิ่งขึ้นต่อไปโดยอาศัยฐานที่ ๗ ซึ่งอยู่ในกลางกาย เหนือระดับสะดือ ๒ นิ้วมือเป็นฐาน ท่านมีวิธีการสอนกรรมฐานที่เป็นแบบเฉพาะตัวเป็นที่ยอมรับนับถือ มีลูกศิษย์ที่ศรัทธามากมาย^{๓๔}

แม่ชีดารณี จันทราวุฒิ ก่อตั้งสำนักปฏิบัติธรรมพัฒนาจิตเฉลิมพระเกียรติ อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา ได้รับความเมตตาจากพระธรรมสิงหบุราจารย์ (หลวงพ่อดจัญญ์ ฐิตธมฺโม) ให้ได้เป็นครูสอนวิปัสสนากรรมฐานพ.ศ. ๒๕๔๒ ได้เป็นหัวหน้าเจ้าสำนักแม่ชีไทยพัฒนาจิตเฉลิมพระเกียรติ สถาบันแม่ชีไทย สาขากันโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา สาขาปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นสำนักเล็กๆ แต่มากด้วยน้ำใจ เพราะจะปลูกความรู้สึกทุกคนที่เข้ามาปฏิบัติธรรม ให้มีความรู้สึกเป็นกันเอง และเหมือนว่าอยู่บ้านของตนเองแต่เป็นบ้านธรรมะ มีการปฏิบัติธรรมตามแนวสติปัฏฐาน ๔ ปฏิบัติวันละ ๒ รอบ สวดมนต์ทำวัตรเช้า เย็นทุกวัน สวดมนต์เที่ยงคืนถึงตีสองทุกวัน สอนการเดินจงกรม นั่งสมาธิ กำหนดฟอง-หนอ ยุบ-หนอ และมีหลักสูตรปฏิบัติเข้ม และมีหลักสูตรการอบรมวิทยากร เพื่อจะได้วิทยากรมาช่วยสอนการปฏิบัติธรรม^{๓๕}

แม่ชีณัฐญาวรรณ เปรมสกุล ผู้ก่อตั้งศูนย์วิปัสสนามูลนิธิโพธิ์วันฉา เผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยการแนะนำปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน และให้คำแนะนำช่วยเหลือผู้ที่มีปัญหา โดย

^{๓๑}ตรีธา เนียมขำ, **ตรีธาเล่าเรื่องหลวงพ่อดปากน้ำ**, พิมพ์ครั้งที่ ๕ (กรุงเทพมหานคร : มปป, ๒๕๔๔), หน้า ๒๗๗.

^{๓๒}พระมหาวรญาณ วรณฺฑ, **ตรีธาประวัติ**, (กรุงเทพมหานคร : ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์, ๒๕๔๙), หน้า ๗๗.

^{๓๓}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖.

^{๓๔}ยุวรินทร์ โตทวี, **บทบาทในการสอนกรรมฐานของสตรีในประเทศไทย**, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๑๑๑.

^{๓๕}แม่ชีดารณี จันทราวุฒิ, **สรุปผลการดำเนินงานของสำนักแม่ชีไทยพัฒนาจิตเฉลิมพระเกียรติ ประจำปี, ๒๕๕๗**

การฝึกจิตของตนเองเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันด้านทศกัณฐ์กับอุปสรรคปัญหาน้อยใหญ่ที่เข้ามาในชีวิต การปฏิบัติธรรม คือการมาฝึกสมาธิให้รู้ตัวทั่วพร้อมอยู่ตลอดเวลา หรือให้รู้ตัวบ่อยๆ ว่าขณะนี้กำลังทำอะไรอยู่ หรือจิตมีอารมณ์โดยอยู่ โกรธ โมโห หงุดหงิด กลัว เสียใจ ดีใจ ก็รู้ ในช่วงเริ่มต้นจิตยังไม่ชินกับการอยู่นิ่งๆ จึงมักจะผลอไป เป็นเรื่องปกติเพราะจิตมีหน้าที่คิด ฝึกบ่อยๆ สติก็จะเร็วขึ้นเรื่อยๆ ทำสมาธิได้ง่าย สติรู้เร็วเท่าไรก็จะดับอารมณ์นั้นได้เร็วเท่านั้น การปฏิบัติตามแนวสติปัฏฐาน ๔ โดยดูกาย เวทนา จิต ธรรม โดยมีสติกำหนดอาการเคลื่อนไหวของท้อง พองหนอ ยุบหนอ แล้วกำหนดความรู้สึกที่มาสัมผัส ทวารทั้ง ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ตามความเป็นจริง ผลการปฏิบัติจะดียิ่งๆ ขึ้นไปถ้ากลับไปปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง^{๓๖}

๔. บทสรุป

บทบาทการเป็นผู้นำปฏิบัติธรรมของสตรีในสังคมไทย สตรีได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในทางพระพุทธศาสนา มีการพัฒนาการอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะการเป็นผู้นำปฏิบัติธรรม ไม่ว่าจะเป็นสอนกรรมฐานในรูปแบบการสอนที่เน้นด้านบรรยายธรรม เน้นด้านสอนอภิธรรม หรือเน้นปฏิบัติธรรม แต่ละท่านนั้นมาจากสำนักกรรมฐานและครูอาจารย์ที่แตกต่างกัน มีประวัติความเป็นมา การศึกษา ธรรม ก่อนที่จะมาสอนกรรมฐานล้วนแตกต่างกัน แต่มีปณิธาน ความมุ่งมั่นที่เหมือนกัน นับได้ว่าท่านเป็นตัวแทนของสตรีผู้นำการปฏิบัติธรรม

รูปแบบการสอนที่เน้นด้านบรรยายธรรม

ดังที่กล่าวมานี้ไม่ว่าจะเป็น คุณหญิงใหญ่ ดำรงธรรมสาร นักปฏิบัติธรรมโดดเด่นที่ถูกสัมภาษณ์ เขียนหนังสือ “ปฏิบัติปิฎกาวาสสนา” หนังสือธรรมะอันทรงคุณค่า

แม่ชีคันสนีย์ เสถียรสุต สอนปฏิบัติกรรมฐานแบบอานาปานสติ ใช้ความเป็นธรรมชาติกลมกลืนกับการใช้เทคโนโลยีกับการสอนธรรมและใช้สื่อในการถ่ายทอดธรรมที่ลึกซึ้งเป็นอย่างดี

แม่ชีนลินรัตน์ สุทธิธรรม สอนปฏิบัติกรรมฐานแบบภาวนาพุท-โธ เป็นแบบอย่างในการสร้างคนไม่ใช่สร้างวัตถุอย่างเดียว ประพฤติตั้งมั่นในธรรม ถ่ายทอดออกมาด้วยคำพูดง่ายๆ อย่างมีเมตตา แฝงคติธรรมให้นำไปปฏิบัติได้ด้วยวิถีธรรมชาติ

รูปแบบการสอนที่เน้นด้านสอนอภิธรรม

^{๓๖} แม่ชีณัฐญาวรรณ เปรมสกุล, *ให้ธรรมชนะกรรม*, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : สาธุกิจโรงพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๑๙-๒๐.

อาจารย์แนบ มหาสินานนท์ ท่านเป็นผู้นำการปฏิบัติธรรมและสอนธรรมว่า ธรรมะของพระศาสนา มีอยู่ ๒ อย่างเท่านั้น คือ คัมภีร์ธรรมและวินัยธรรมะ คัมภีร์ธรรม คือการเรียนปริยัติศึกษาให้เข้าใจและนำไปปฏิบัติเป็นวินัยธรรมะ

อาจารย์ธัญญวณ อินทรกำแหง อาจารย์สอนปฏิบัติกรรมฐานแบบอานาปานสติ มีความเป็นธรรมชาติในการใช้สื่อเพื่อสื่อสารธรรมะที่เหมาะสมกับช่วงวัย และเป็นแบบอย่างของผู้ใฝ่รู้หาคำตอบสำหรับชีวิต

อาจารย์สุจินต์ บริหารวนเขตต์ อาจารย์สอนอภิธรรมและสอนปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน มีความสามารถในการศึกษาเรียนรู้จดจำและแยกแยะเป็นอย่างดี อธิบายความสิ่งที่ละเอียดลึกซึ้ง มีความมุ่งมั่นเด็ดเดี่ยวแสวงหาความรู้

รูปแบบการสอนที่เน้นปฏิบัติธรรม

คุณแม่ ดร.สิริ กรินชัย อาจารย์สอนปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน เป็นแบบอย่างที่ดีของคฤหัสถ์ที่ยอมสละความสุขส่วนตัว ทำประโยชน์ให้กับสังคม

แม่ชีแม่ชีหวานใจ ชูกร สอนปฏิบัติกรรมฐานตามแนวของหลวงพ่อดอกน้ำภาษีเจริญ เป็นแบบอย่างของผู้มีความเพียรในการปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง มีความมุ่งมั่นไม่ย่อถอยต่ออุปสรรค

ดร.ตรีธา เนียมขำ อาจารย์สอนปฏิบัติกรรมฐานตามแนวของหลวงพ่อดอกน้ำภาษีเจริญ มีความเป็นธรรมชาติสร้างศรัทธา นำผู้คนสร้างกุศลพร้อมกับปฏิบัติธรรมร่วมกันไป

แม่ชีดารณี จันทราวุฒิ สอนปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานแบบพองหนอ ยุบหนอ เป็นแบบอย่างนำธรรมะไปใช้ในชีวิตประจำวันและสามารถแก้ไขปัญหาชีวิตได้จริง

แม่ชีณัฐวารวณ เปรมสกุล สอนกรรมฐานแบบพองหนอ ยุบหนอ เป็นแบบอย่างของผู้มีเมตตาให้คำแนะนำช่วยเหลือผู้ที่มีปัญหา ผู้ประสบความทุกข์อยากหาหนทางดับทุกข์ โดยการฝึกจิตของตนเองเพื่อสร้างภูมิคุ้มกัน

สตรีผู้นำการสอนกรรมฐานที่กล่าวมาแล้วนี้เป็นที่ยอมรับในสังคมไทยรวมทั้งภิกษุสามเณรและประชาชนทั่วไป ไม่มีผู้ใดถือคิดว่าเป็นสตรีสอนกรรมฐานไม่ได้ ก่อนที่ท่านทั้งหลายเหล่านี้จะเป็นที่ยอมรับให้เป็นผู้ดำเนินการสอนกรรมฐาน ท่านได้พัฒนาอย่างต่อเนื่องผ่านการศึกษาอบรมและฝึกปฏิบัติมายาวนาน จนสามารถพิสูจน์ให้อาจารย์เห็นว่าตนมีความเข้าใจในกรรมฐานเป็นอย่างดี มีความสามารถในการปฏิบัติธรรม การสอนธรรม เป็นผู้นำการปฏิบัติธรรมได้ และเป็นเครื่องพิสูจน์ได้อีกอย่างหนึ่งว่า ภิกษุสงฆ์ไทยเองก็ได้ปิดกั้นโอกาสของสตรีในด้านนี้แต่อย่างใด กลับยินดีและพร้อมที่จะช่วยเหลืออบรมสั่งสอนให้อย่างเต็มที่ เพื่อจะได้ช่วยกันสืบต่อพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืนสืบต่อไป

เอกสารอ้างอิง

กรมศิลปากร. สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์. **สตรีสำคัญในประวัติศาสตร์ไทย.**

กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, พ.ศ. ๒๕๔๗.

กสานต์ คำสวัสดิ์, **เวทีเครือข่ายไทยปลุกกระแสสิทธิสตรีทำชุมชนเข้มแข็งยั่งยืน**, [ออนไลน์],

www.isaranews.org/กระแสชุมชน/เยาวชน-สตรี-วัฒนธรรม [๒๕ ส.ค.๒๕๕๕].

กองทุนธรรมสวัสดิ์, **ธรรมบรรยาย**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.komchadluek.net/>

ธรรมที่ควรศึกษามากที่สุดคือตัวเราอุบาสิการัณญวน.html [๒๐ ก.ค.๒๕๕๕].

กองทุนธรรมสวัสดิ์.อุบาสิกาคุณรัณญวน.**ธรรมบรรยาย**. [ออนไลน์], แหล่งที่มา :

[http://www.komchadluek.net/ธรรมที่ควรศึกษามากที่สุดคือตัวเรา อุบาสิการัณญวน.html](http://www.komchadluek.net/ธรรมที่ควรศึกษามากที่สุดคือตัวเราอุบาสิการัณญวน.html) [๒๐ ก.ค. ๒๕๕๕].

กิตติ วัฒนมะหามัตม. **ตำนานนางกษัตริย์**. กรุงเทพมหานคร : สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๕๓.

จากเวียงจันทน์ถึงบางกอกตามรอยเจ้าอนุวงศ์ **คลีปมประวัติศาสตร์ไทย-ลาว**, นิตยสาร สารคดี ฉบับ

ที่ ๒๙๑ พฤษภาคม ๒๕๕๒, หน้า ๑๓๘-๑๔๑.

เจ้าอนุวงศ์, “คลีปมประวัติศาสตร์ไทย-ลาว”, นิตยสาร สารคดี, ฉบับที่ ๒๙๑ (พฤษภาคม ๒๕๕๒):

๑๓๘.

ดร. มาร์ติน (Martin) และ นริศ จรัสจรรยาวงศ์. **ศิลปวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร : สำนัก

ศิลปวัฒนธรรม, ๒๕๕๖.

ตรีธา เนียมขำ. **ตรีธาเล่าเรื่องหลวงพ่อดำปากน้ำ**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : มปป., ๒๕๔๔.

นิตย สัมมาพันธ์. **ภาวะผู้นำ : พลังขับเคลื่อนสู่ความเป็นเลิศ**. กรุงเทพมหานคร : สถาบันบัณฑิต

พัฒนบริหารศาสตร์ ร่วมกับสำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๖.

บุรชัย ศิริมหาสาคร. **มุขบริหารการสู่เป็นผู้นำ เล่ม ๑** วิสัยทัศน์กับนักบริหาร การจูงใจเพื่อสัมฤทธิ์ผล

ของงาน. กรุงเทพมหานคร : สถาบันผู้บริหารการศึกษาสำนักปลัดกระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๘.

พระมหาวิญญู วรณญู. **ตรีธาปวัตติ**. กรุงเทพมหานคร : มปป., ๒๕๔๙.

มูลนิธิเนบ มหานีรานนท์, **สำนวนปีสนามูลนิธิเนบ มหานีรานนท์**. [ออนไลน์], แหล่งที่มา :

<http://thai.mindcyber.com/buddha/.php> [๒๖ ก.ค.๒๕๕๕].

แม่ชีณัฐญาวรรณ เปรมสกุล. **ให้ธรรมชนะกรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : สาธุกิจโรงพิมพ์,

๒๕๕๕.

แม่ชีดารณี จันทราวุฒิ, สรุปผลการดำเนินงานของสำนักแม่ชีไทยพัฒนาจิตเฉลิมพระเกียรติ. รายงานประจำปี, ๒๕๕๗.

แม่ชีลินรัตน์ สุทธิธรรมวิชัย. **พุทธสาวิกาศรัทธาธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : สำนักปฏิบัติธรรมพุทธสาวิกา, ๒๕๔๙.

แม่ชีคันสนีย์ เสถียรสุด, “แผ่นดินนี้มีตำนาน”, **ธรรมสวัสดิ์**, ฉบับที่ ๑๖ (เมษายน ๒๕๕๕) หน้า ๒.

แม่ชีหวานใจ ชูกร. **อัตชีวประวัติและผลงาน ๗๒ ปี**. กรุงเทพมหานคร : สำนักปฏิบัติธรรมสวนแก้ว, ๒๕๔๙.

ยุวพุทธิกสมาคมฯ. **ธรรมทานของคุณแม่ ดร.ลิริ กรินชัย**. กรุงเทพมหานคร : หอรัตนชัยการพิมพ์, ๒๕๓๔.

ยุวรินทร์ โตทวี. “บทบาทในการสอนกรรมฐานของสตรีในประเทศไทย”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม **ฉบับราชบัณฑิตยสถาน** พ.ศ. ๒๕๕๔. กรุงเทพมหานคร : บริษัทนานมีบุ๊คพับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖.

รายงานการประชุม **โครงการอนุสรณ์สถานเมืองกลาง** วันจันทร์ ที่ ๒๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๓ ณ ห้องประชุมศาลากลางจังหวัดภูเก็ต

วรทัศน์ วัชรสี. **แม่ชีคันสนีย์ เสถียรสุด สาวิกาแห่งสวนสันติภาพ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกไม้งาม, ๒๕๕๕.

ศิริพร ดาบเพชร คมคาย มากบัว และประจักษ์ เป๊ะสกุล. **ประวัติศาสตร์ไทย ม. ๔-๖**. กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์.(ปี พ.ศ.ไม่ปรากฏ).

ส.พลายน้อย. **พระบรมราชาธิและเจ้าจอมมารดาแห่งราชสำนักสยาม**. พิมพ์ครั้งที่ ๕ กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ฐานบุ๊คส์, ๒๕๕๔.

สถาบันพระปกเกล้า. **สตรีกับการเมือง : ความเป็นจริง พื้นที่การเมือง และการขับเคลื่อน**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมดาเพลส, ๒๕๕๑.

สุจินต์ บริหารวนเขตต์. **แนวทางปฏิบัติวิปัสสนา** เล่มที่ ๒ ตอนที่ ๑๐-๒๐. พิมพ์ครั้งที่ ๒ กรุงเทพมหานคร : พี เอส เซอร์วิส, ๒๕๕๒.

สุวรรณา ฉุยกลัด. บทบาทการเผยแผ่พุทธธรรมของผู้หญิงในสมัยปัจจุบัน กรณีศึกษาสำนักปฏิบัติธรรมนิโรธาราม. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

เสถียรธรรมสถาน ชุมชนแห่งศาสนติ, **การปฏิบัติธรรม**. [ออนไลน์], แหล่งที่มา :

<http://www.sdsweb.org/th/index> [๒๓ มิ.ย.๒๕๕๕].

เสถียรธรรมสถาน ชุมชนแห่งศาสนติ, รู้จักเสถียรธรรมสถาน. [ออนไลน์], แหล่งที่มา :

<http://www.sdsweb.org/sdsweb/index.php?option=com-content> [๒๓ มิ.ย.
๒๕๕๕].

อุบาสิกาแนบ มหานิรานนท์. แนวแนวทางการปฏิบัติวิปัสสนา วิสุทธิ ๗. พิมพ์ครั้งที่ ๕.

กรุงเทพมหานคร : หจก.ทิพย์วิสุทธิ, ๒๕๕๓.